



KDO ZRADIL ANNE FRANKOVOU?

NEVYŘEŠENÁ ZÁHADA,
NEBO PŘÍSNĚ
STŘEŽENÉ TAJEMSTVÍ?

ROSEMARY SULLIVAN

**KDO
ZRADIL
ANNE
FRANKOVOU?**



Oudekerkplein

Oude Schans
Oude Rokin
Nieuwe Rokin

Oudekerkplein
Waalsche Kade
Geldersche Kade
Nieuwe Rokin

Oudekerkplein
Nieuwe Rokin
Spui

Oudekerkplein
Nieuwe Rokin
Spui

Oudekerkplein
Waalsche Kade
Geldersche Kade
Nieuwe Rokin

Oudekerkplein
Waalsche Kade
Geldersche Kade
Nieuwe Rokin

Oudekerkplein
Nieuwe Rokin
Spui

Oudekerkplein
Nieuwe Rokin
Spui

Oudekerkplein
Waalsche Kade
Geldersche Kade
Nieuwe Rokin

Oudekerkplein
Waalsche Kade
Geldersche Kade
Nieuwe Rokin

Oudekerkplein
Nieuwe Rokin
Spui

Oudekerkplein
Nieuwe Rokin
Spui

Oudekerkplein
Waalsche Kade
Geldersche Kade
Nieuwe Rokin

Oudekerkplein
Waalsche Kade
Geldersche Kade
Nieuwe Rokin

Oudekerkplein
Nieuwe Rokin
Spui

Oudekerkplein
Nieuwe Rokin
Spui

Oudekerkplein
Waalsche Kade
Geldersche Kade
Nieuwe Rokin

Oudekerkplein
Waalsche Kade
Geldersche Kade
Nieuwe Rokin

Oudekerkplein
Nieuwe Rokin
Spui

Oudekerkplein
Nieuwe Rokin
Spui

Oudekerkplein
Waalsche Kade
Geldersche Kade
Nieuwe Rokin

Oudekerkplein
Waalsche Kade
Geldersche Kade
Nieuwe Rokin

Oudekerkplein
Nieuwe Rokin
Spui

Oudekerkplein
Nieuwe Rokin
Spui

ROSEMARY SULLIVAN

**KDO
ZRADIL
ANNE
FRANKOVOU?**

PŘEKLAD
IVA HARRISOVÁ

Český název: Kdo zradil Anne Frankovou?

Název anglického originálu: The Betrayal of Anne Frank: A Cold Case Investigation

Autorka: Rosemary Sullivan

Překlad: Iva Harrisová

První vydání: Harper, *An Imprint of HarperCollins Publishers*, 2022

Grafika české obálky: Madgrafik

Odpovědný redaktor: Ivana Čejková

Jazyková korektura: Dana Chodilová

© 2022 by Rosemary Sullivan & Proditione Media B.V.

Doslov: © 2022 by Vincent Pankoke

Všechna práva vyhrazena.

© For the Czech Republic edition by HarperCollins Polska sp. z o.o., Warszawa 2022

Všechna práva vyhrazena, včetně práva na reprodukci celého díla nebo jeho částí v jakémkoliv podobě.

Tato kniha je vydána na základě licence HarperCollins Publishers, LLC, New York, USA.

HarperCollins je ochranná známka, jejímž vlastníkem je HarperCollins Publishers, LLC, New York, USA. Název ani známku nelze použít bez souhlasu vlastníka.

Jacket design: by Joanne O'Neill

Jacket photographs: © Spaarnestad Photo/Bridgeman Images (house);

© Anne Frank Fonds Basel/Getty Images (Anne Frank)

Foto autorky: © Michael Rafelson

Předsádka (mapa) s laskavým svolením Adobe Stock © andreykr

Mapa na str. 116-117 s laskavým svolením Shutterstock/Bardocz Peter

Všechna práva vyhrazena.

Elektronické formáty: Katarzyna Rek / Woblink, Poland

HarperCollins Polska sp. z o.o.

ul. Domaniewska 34A, 02-672 Warszawa

ISBN: 978-83-276-5769-5 (EPUB)

ISBN: 978-83-276-5770-1 (MOBI)

ISBN: 978-83-276-5771-8 (PDF)

PŘEDMLUVA

Den obětí války a vzpomínka na nesvobodu	9
--	---

ČÁST I

POZADÍ PŘÍBĚHU

1 Zátah a zelený policista	17
2 Deník Anne Frankové	24
3 Tým Cold Case	30
4 Zainteresované strany	40
5 „Uvidíme, co ten člověk dokáže!“	46
6 Mezidobí bezpečnosti	53
7 Nečekaný útok	60
8 Prinsengracht 263	68
9 Úkryt	71
10 Požádali tě. Souhlasil jsi.	76
11 Hrůzná událost	83
12 Průběh razie	87
13 Tábor Westerbork	94
14 Návrat	99
15 Kolaboranti	106
16 Nevrátí se	111

ČÁST II

VYŠETŘOVÁNÍ NEVYŘEŠENÉHO PŘÍPADU

17	Vyšetřování	119
18	Dokumentáři	129
19	Jiná knihovna	133
20	První zrada	137
21	Vyděrač	145
22	Sousedství	154
23	Opatrovnice	162
24	Další teorie	168
25	„Lovci Židů“	173
26	V-Frau	180
27	Žádný přesvědčivý důkaz, první část	190
28	Tak si jděte za svými Židy!	196
29	Testování paměti	208
30	„Muž, který zatkl rodinu Frankových, nalezen ve Vídni“	218
31	Co věděla Miep	227
32	Žádný přesvědčivý důkaz, druhá část	232
33	Zelinář	239
34	Židovská rada	250
35	Druhý pohled	255
36	Nizozemský notář	259
37	Odborníci při práci	268
38	Vzkaz mezi přáteli	278
39	Písař	282
40	Vnučka	287
41	Kauza Goudstikker	292
42	Šokující zjištění	298
43	Dobře uchovávané tajemství	305

EPILOG	
Město stínů	320
DOSLOV	331
TÝM COLD CASE	333
ŽIVOTOPISY ČLENŮ TÝMU COLD CASE	337
PODĚKOVÁNÍ	353
ARCHIVY A INSTITUTY	363
GLOSÁŘ	367
POZNÁMKY	385
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	423
REJSTŘÍK	435

Den obětí války a vzpomínka na nesvobodu

Na amsterdamském letišti Shiphol jsem přistála v pátek 3. května 2019 a potom se vydala taxíkem do ulice Spuistraat v samém centru Amsterdamu. Přivítala mě tam žena z dánského literárního fondu a ukázala mi byt, v němž budu žít po dobu svého pobytu. Do Amsterdamu jsem přijela napsat knihu o vyšetřování odloženého případu prozrazení Anne Frankové a obyvatel tajného přístavku 4. srpna 1944, o záhadě, kterou se nepodařilo nikdy vyřešit.

Hrubý náčrt příběhu Anne Frankové zná většina z nás – dospívající židovská dívka se během nacistické okupace Nizozemska za druhé světové války schovávala přes dva roky s rodiči, sestrou a několika rodinnými přáteli v podkroví domu v Amsterdamu. Skupina byla nakonec zrazena, poslána do koncentračního tábora a přežil pouze Otto Frank, Annin otec. Příběh je znám zejména díky pozoruhodnému deníku, který po sobě Anne v srpnový den, kdy si pro ně přišli nacisté, zanechala.

Onen příběh, součást nizozemského kulturního dědictví, odjakživa fascinoval nizozemského filmaře Thijsse Bayense, jenž

v roce 2016 přizval svého kamaráda, novináře Pietera van Twiska, aby s ním spolupracoval na projektu, který začal jako dokumentární film, ale velice brzy byl vydán i knižně. Projekt se rozjížděl pomalu, ale v roce 2018 pracovalo přímo na případu už nejméně dvaadvacet lidí, jimž pomáhal velký tým zkušených odborných poradců. Vyšetřování mělo původně za cíl odhalit zrádce, rychle se však rozšířilo. Tým Cold Case (Nevyřešený případ), jak se mu začalo říkat, chtěl pochopit, co se děje s obyvatelstvem za nepřátelské okupace, když je neoddělitelným průvodcem běžného života strach.

Den po mém příjezdu, v neděli 4. května, byl státní Den příměří, kdy Nizozemci vzpomínají na zvěrstva druhé světové války a připomínají si draze zaplacené vítězství. Thijs Bayens mě pozval, abych se s ním a s jeho synem Joachimem zúčastnila tichého průvodu amsterdamskými ulicemi, kterým se zahajují vzpomínkové obřady.

Bylo nás přibližně dvě stě, ale průvod se po cestě městem rozrostl. Krátce jsme si vyslechli koncert Romského filharmonického orchestru před budovou opery a poté pokračovali židovskou čtvrtí kolem monumentální Portugalské synagogy, Židovského muzea a Ermitáže, před níž jsou v chodníku rozesté bronzové „kameny zmizelých“. Zabočili jsme doleva, pokračovali podél řeky Amstel a přešli přes bílý dřevěný „Magere Brug“ („Hubený most“), který nacisté 12. února 1941 přehradili ostnatým drátem, aby uzavřeli židovskou čtvrtí. (Na nátlak obecního úřadu ho po několika dnech zase otevřeli.) Centrem města jsme došli až k „de Dam“ (náměstí Dam). Mačkalo se tam kolem pětadvaceti tisíc lidí, kteří se přišli podívat na krále a královnu a vyslechnout si projev starostky Amsterdamu Femke Halsemaové, která pronesla:

Napsat zprávu či zavolat. Pozvednout hlas, nebo zůstat zticha. Obejmout svou lásku, přejít přes ulici, nebo také ne. Přijít sem dnes večer, 4. května na Dam. Nebo také ne. Vždycky, stokrát za den, se rozhodujeme. Bez přemýšlení, bez omezení (...) Jak je člověku, který všechnu tuble svobodu ztratí? Který se stane obětí okupace? Když se mu zmenšuje okolní prostor? Naše svoboda byla vykoupená bolestí a velkým žalem (...) Proto předáváme dál památku na nsvobodu, jako by se válka odehrála včera. Proto vzpomínáme a budeme vzpomínat (...) Tento rok, příští rok a po všechny následující roky.¹

Následující den, poté, co jsem se zabydlela, jsem se setkala s Thijssem na oběd. Povíдали jsme si o evropské politice, zejména o sílící xenofobii a protipřistěhovaleckých náladách. Zeptala jsem se ho, proč se rozhodl pustit se do vyšetřování tohoto nevyřešeného případu. Thijs odpověděl, že coby filmař vnáší do své práce vlastní život. Vyrůstal v sedmdesátých letech v Amsterdamu, ve městě vyhlášeném po celém světě svou osobitou, volnomyšlenkářskou atmosférou. Existovaly tu squaty, umělecké vesnice a konaly se tady mírové demonstrace. Člověk se cítil svobodný a dával to najevo. Ale to se všechno změnilo. V Nizozemsku, v Evropě, v Severní Americe se zvedla obrovská vlna rasismu a strachu.

Před několika měsíci zavítal do Prinsengrachtu a uvízl v dlouhé frontě návštěvníků před domem Anne Frankové. Pozoroval zástupy a uvědomil si, že rodina Frankových a ostatní, kteří se ukrývali v podkroví, byli obyčejní lidé v obyčejné čtvrti plné známých, kolegů, sousedů, maloobchodníků, strýců a tet. Žili poklidně jeden vedle druhého. A potom se mezi ně vplížily fašistické intriky. Lidské vztahy se pomalu, ale jistě ocitaly pod čím dál tím větším tlakem a lidé se obraceli jeden proti druhému.

Thijs odcházel od davu před domem Anne Frankové s rozhodnutím, že zahájí veřejnou debatu. Amsterdam přestal být baštou individualismu. Tam, kde dřív existovala tolerance, nastoupila nedůvěra. V jakém okamžiku nám přestane záležet na ostatních? Za koho se postavíme? A kdo je nám lhostejný? Otázka, kdo zradil Anne Frankovou, bude způsob, jak tuhle debatu otevřít. Thijs mi prozradil, že na severu Amsterdamu se nachází obří, téměř dvacet metrů vysoká nástěnná malba, na kterou je vidět téměř z celého města. Je na ní Annin portrét s citátem z jejího deníku: *Nechte mě být, jaká jsem.* „Připadá mi, jako by k nám promlouvala,“ řekl Thijs.

Thijs mi chtěl cosi ukázat. Udělali jsme si procházku k nedalekému Torenluisu, jednomu z nejširších amsterdamských mostů přes kanál Singel. Tyčila se před námi velká socha na mramorovém podstavci. Thijs objasnil, že je to spisovatel z devatenáctého století, Eduard Douwes Dekker, považovaný za jednoho z největších nizozemských autorů. Proslavil se knihou pranýřující koloniální týrání v Holandské východní Indii. Pak dodal, že sochu vytvořil jeho otec Hans Bayens, což mi vyrazilo dech. Díla jeho otce jsou rozetá po Amsterdamu, Utrechtu, Zwolle a dalších městech.

Říkal mi, že otec o válce skoro vůbec nemluvil, byla pro něj příliš traumatizující. Matka mu vyprávěla, že ještě dlouho po válce se otec často probouzel uprostřed zlého snu, natahoval ruce k oknu a křičel, že mu nad hlavou létají bombardéry.

Prarodiče Thijs nikdy nepoznal. Oba zemřeli dřív, než se narodil. Ale slyšel o nich vyprávět. Největší dojem na něj učinil poznatek, že jejich dům býval *doorgangshuis* (průchozí dům), které používal odboj ke schovávání Židů. Vždycky se jich několik ukrývalo ve sklepě, někteří celé týdny, zatímco členové odboje jim hledali trvalejší místo, kde by mohli přejít do ilegality.

Když se Thijs pustil do projektu o Anne Frankové, oslovil otcova nejlepšího přítele a zeptal se ho, co si pamatuje o válce. Dostalo se mu rady, aby se obrátil na třiadvadesátiletého Joopa Goudsmita, který bydlel během války u Thijsových prarodičů. Goudsmit se stal součástí rodiny Bayensových a stále ještě byl schopný popsat dům, místnost ve sklepě, kde se schovával, zakázané rádio ukryté pod prkny v komoře a počet Židů, kteří domem prošli. Řekl, že Bayensovi podstupovali obrovské riziko, když ukryvali Židy a měli kontakty na padělatele průkazů totožnosti.

Je nepochopitelné, že Thijsův otec o tom synovi nic neřekl, ale není to nic výjimečného. Po válce tolik lidí nepravdivě tvrdilo, že byli zapojení do odboje, že ti, kteří skutečně riskovali, jako Thijsovi prarodiče, často raději mlčeli. Válka však jeho rodinu výrazným způsobem zformovala a Thijs si uvědomil, že když začne pátrat po tom, co vedlo k zátahu v tajném přístavku, bude mít zároveň možnost vstoupit do labyrintu vlastní rodinné historie. Příběh Anne Frankové je symbolický, ale zároveň i děsivě důvěrný, protože se po stovkách tisíců opakoval po celé Evropě. Thijs se na něj také dívá jako na varování. „Nesmíme dopustit, aby se tohle ještě někdy opakovalo,“ prohlásil.

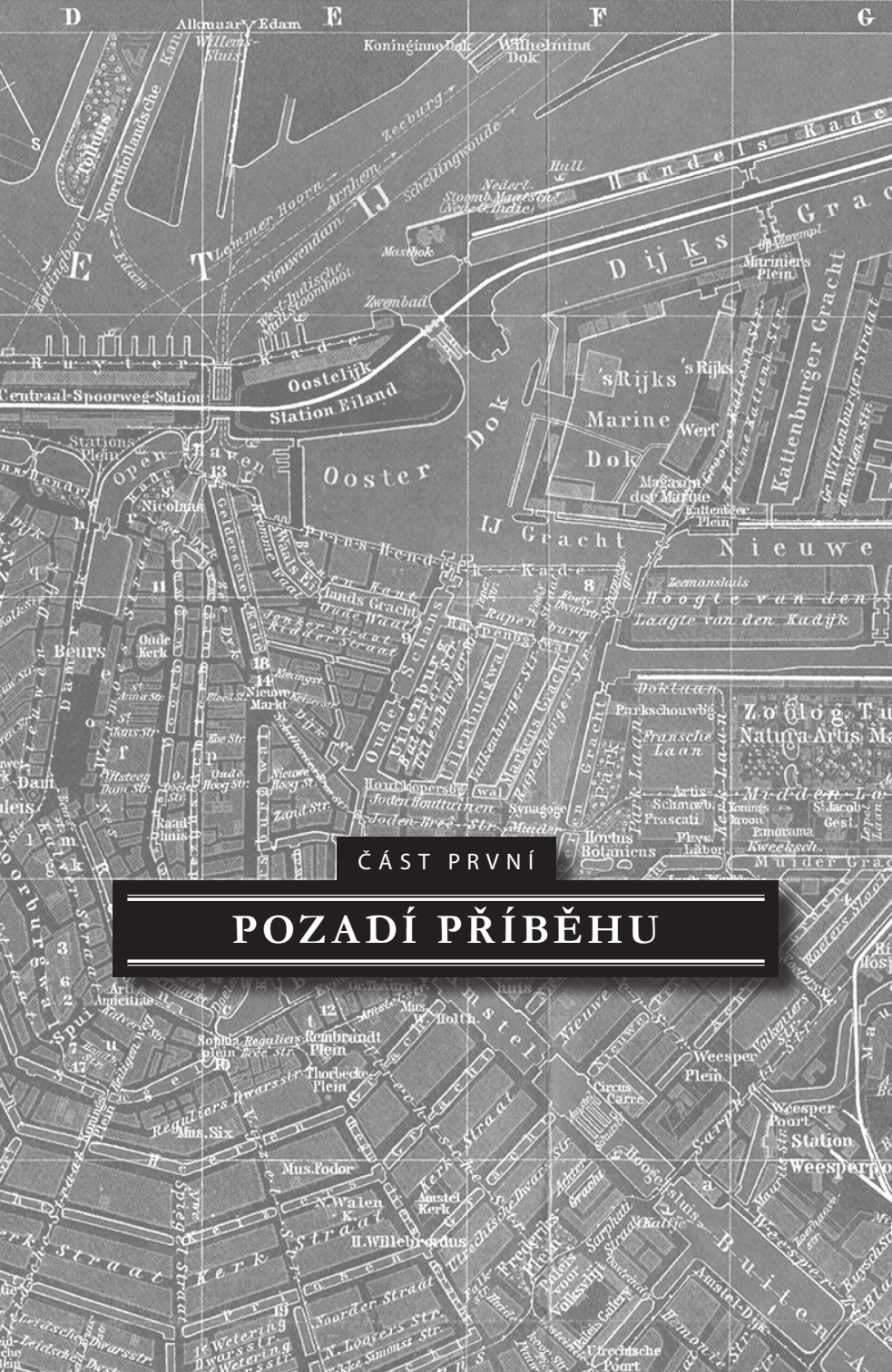


1
2
3
4
5

A B C D E F G H I J K L M N

1
2
3
4

- 1 Akademie v. Beeld. Kunsten. F6
- 2 Begijnenhof. D4
- 3 Burger Weeshuis. D4
- 4 Diamantstijerijen. F4G4



ČÁST PRVNÍ

POZADÍ PŘÍBĚHU

Zátah a zelený policista

Třiatřicetiletý německý SS-Hauptscharführer Karl Josef Silberbauer, poddůstojník jednotky Sicherheitsdienst (Bezpečnostní služba; SD) *Referat IV B4*, které se přezdívalo „jednotka lovců Židů“, seděl 4. srpna 1944 ve své kanceláři v Euterpestraatu v Amsterdamu, když mu zazvonil telefon. Chystal se právě odejít, aby si dal něco k snědku, ale přesto telefon zvedl, čehož později litoval. Volal mu jeho nadřízený, SS-Obersturmführer Julius Dettmann, také Němec, jenž mu sdělil, že právě obdržel telefonát s informací, že se ve skladištním komplexu v Prinsengrachtu 263 v centru Amsterdamu schovávají Židé. Dettmann Silberbauerovi neprozradil, kdo mu tu informaci sdělil, ale zcela jasně to musel být někdo, koho dobře znala zpravodajská služba SS a koho považovala za spolehlivého. Anonymní udání se jen hrnula a často se ukázalo, že jsou falešná nebo zastaralá. Jednotka lovců Židů dorazila, a Židi už byli pryč. Skutečnost, že Dettmann bezprostředně po telefonátu jednal, svědčí o tom, že svému zdroji důvěřoval a domníval se, že tip stojí za prošetření.

Dettmann zatelefonoval nizozemskému detektivu seržantovi Abrahamu Kaperovi z Úřadu pro židovské záležitosti a nařídil

mu vyslat několik mužů, aby doprovodili Silberbauera na adresu na Prinsengrachtu. Kaper nasadil na lov dva nizozemské policisty, Gezina Gringhuise a Willema Grootendorsta z oddělení IV B4, a ještě třetího muže.

O tom, co se událo předtím a potom, co dorazil Silberbauer se svými muži na Prinsengracht 263, existuje mnoho různých verzí. Naprosto jistý je pouze fakt, že tam našli v úkrytu osm osob: Ottu Franka, jeho manželku Edith a jeho dvě dcery Anne a Margot, Frankova kolegu a přítele Hermanna van Pelse, jeho manželku Auguste a syna Petera, a zubaře Fritze Pfeffera. Nizozemci používali pro schovávání termín *onderduiken*, „potopení se pod hladinu.“* Těch osm lidí bylo potopených dva roky a třicet dnů.

Sedět ve vězení, být nespravedlivě, je jedna věc. Ale být v úkrytu je něco úplně jiného. Jak se dá vydržet pětadvacet měsíců naprosté izolace – bez možnosti podívat se z okna, protože se bojíte, aby vás někdo nezahlédl? Bez možnosti jít se ven nadýchat čerstvého vzduchu? Když musíte zůstat zticha, aby vás nezaslechli pracovníci dole ve skladišti? K takové disciplíně dožene člověka skutečně jen strach. Většina lidí by se zbláznila.

Co dělali po celé dlouhé hodiny během pracovního dne, když jen občas zašeptali pár slov a pohybovali se po špičkách? Studovali a psali. Otto Frank četl knihy o historii a romány. K jeho nejoblíbenějším spisovatelům patřil Charles Dickens. Děti se učily angličtinu, francouzštinu a matematiku. Jak Anne, tak i Margot si psaly deník. Přípravovaly se na život po válce. Stále

* V Nizozemsku se schovávalo pětadvacet až sedmadvacet tisíc Židů, z nichž třetina se stala obětí zrady.

věřily v civilizaci a v budoucnost, zatímco venku na ně za pomoci kompliků a informátorů pořádali hon nacisté.

V létě 1944 se začal tajným přístavkem šířit optimismus. Otto měl na stěně přišpendlenou mapu Evropy a sledoval zprávy na BBC a reportáže nizozemské exilové vlády z Londýna na Radio Oranje. Němci zabavili všechna rádia, aby nizozemské obyvatelstvo nemohlo poslouchat zahraniční zprávy, ale Ottovi se podařilo rádio při odchodu do úkrytu zachránit a mapoval pak při nočním vysílání postup spojeneckých sil. O dva měsíce dřív, 4. června obsadili spojenci Řím a o dva dny později následoval den D, největší vylodovací invaze v historii. Koncem června byli Američané uvízlí v Normandii, 25. července však zahájili operaci Cobra a německý odpor v severozápadní Francii se zhroutil. Na východě postupovali do Polska Rusové. 20. července se členové vysokého velení v Berlíně pokusili o atentát na Hitlera, což vzbudilo v obyvatelích přístavku nadšení.

Najednou to vypadalo, že během pár týdnů, možná pár měsíců, bude po válce. Všichni spřádali plány, co pak budou dělat. Margot a Anne začaly mluvit o tom, že se vrátí do školy.

A potom došlo k něčemu nepředstavitelnému. Otto po téměř dvou desetiletích prohlásil: „Když se přihnalo gestapo se zbraněmi, znamenalo to konec úplně všeho.“⁴¹

Otto jako jediný ze všech osmi přežil, takže je k dispozici pouze jeho popis událostí z pohledu obyvatel přístavku. Pamatuje si na zatčení tak živě a do takových podrobností, že je zřejmé, že se mu nesmazatelně vypálilo do paměti.

Bylo zhruba půl jedenácté, řekl. Byl nahoře a dával Peterovi van Pelsovi hodinu anglické gramatiky. Při diktátu udělal Peter chybu ve slově „double“, napsal ho se dvěma b. Frank chlapci chybu zrovna ukazoval, když zaslechl na schodech těžké kroky. To

ho vyvedlo z míry, protože v tu dobu se měli všichni obyvatelé přístavku chovat tiše, aby je nezaslechli ve spodních kancelářích. Otevřely se dveře. Zjevil se v nich muž s namířenou zbraní. Neměl na sobě policejní uniformu. Otto a Peter zvedli ruce. Muž je s namířenou hlavní pod pohružkou zastřelení nahnal dolů.²

Z Ottova líčení zátahu číší naprostý šok. Prožíváme-li trauma, čas se zpomaluje, natahuje a některé podrobnosti se vryjí do paměti s neobvyklou jasností. Otto si pamatuje na chybu v diktátu, na hodinu gramatiky, na vzrající schodiště a na namířenou zbraň.

Pamatuje si, že učil Petera. Pamatuje si na slovo, v němž Peter chyboval – „double“ – pouze s jedním „b“. Tak zní pravidlo. Jazyky fungují pouze proto, že jsme se domluvili na významu. Otto věří na pravidla, ale po schodech se žene temná moc s úmyslem zabít nejen jeho, ale i všechny, kteří jsou mu drazí. Proč? Protože mají moc? Z nenávisti? Nebo prostě kvůli tomu, že můžou? Otto drží na uzdě omračující hrůzu a nepřestane se ovládat ani v onen okamžik, protože jsou na něm závislí ostatní. Díval se na zbraň v policistově ruce a myslil si: *Blíží se spojenci*. Možná budeme mít štěstí a osud bude stát na naší straně. Bohužel se mýlil. Naložili ho i s jeho rodinou do nákladního vozu posledního vlaku do Osvětimi. Bylo to nepředstavitelné, ale dobře věděl, že i neuvěřitelné se může stát.

Když Otto s Peterem sešli do hlavního patra přístavku, zjistili, že všichni stojí s rukama zvednutýma nad hlavou. Bez hysterie, bez nářku. Jen mlčky, bez hnutí. Všichni ochromení šokem z toho, co se děje. Tak blízko u konce.

Uprostřed místnosti zaznamenal Otto muže, o němž si myslil, že je od Grüne Polizei, jak říkali Nizozemci místní německé policejní síle kvůli zeleným uniformám. Ten muž byl samozřejmě

Silberbauer (který nebyl po formální stránce členem Grüne Polizei, ale poddůstojníkem SD). Silberbauer později tvrdil, že ani on, ani policista v civilním oblečení nevytáhli zbraň. Otto je však důvěryhodnější zdroj. Silberbauer po válce vypovídal podobně jako většina členů SS jednotek, aby se co nejvíc očistil.

Tichá vyrovnanost všech dopadených nacistu podle všeho rozčílila. Když jim nakázal, aby si sbalili věci na cestu na ústředí gestapa v Euterpestraatu, popadla Anne otcovu aktovku, v níž měla deník. Otto popsál, jak Silberbauer Anne aktovku vytrhl, vyhodil na zem její deník s kostkovanými deskami a několik volných listů a nacpal dovnitř poslední cennosti a peníze, které Ottovi a ostatním ještě zbyly, včetně balíčku se zubařským zlatem Fritze Pfeffera. Němci prohrávali válku. Tou dobou končila většina kořisti, již ukradla jednotka lovců Židů pro říši, v soukromých kapsách.

Je ironií osudu, že právě Silberbauerova hamižnost zachránila deník Anne Frankové. Kdyby zůstal v aktovce a Anne si směla aktovku při zatýkání ponechat, určitě by jí ho vzali na ústředí SD a deník by byl zničen a navždy ztracen.

Otto vyprávěl, že právě v tomto okamžiku si Silberbauer všiml šedého vojenského kufru s kovovými pásky, který stál pod oknem. Na víku stálo: *Leutnant d. Res. Otto Frank* – poručík v záloze Otto Frank. „Odkud máte ten kufr?“ vybafl Silberbauer. Když mu Otto vysvětlil, že sloužil v první světové válce jako poručík německé císařské armády, Silberbauer vypadal šokovaně. Otto vylíčil:

Ten muž vypadal naprosto zmateně. Upřeně se na mě zadíval a potom se zeptal:

„Proč jste své postavení nenahlásil?“

Skouzl jsem si ret.

*„K člověku jako vy by se chovali slušně! Poslali by vás do Terezína.“
Nic jsem na to neřekl. Patrně si myslel, že Terezín je rekreační zařízení,
tak jsem neodpověděl. Jen jsem se na něj díval. Muž však najednou uhnul
očima a já jsem pochopil: On stojí v pozoru. Policejní seržant se vnitřně
postavil do pozoru. Kdyby se odvážil, pozvedl by možná dokonce ruku
k čepici a zasalutoval.*

*Pak se rázně otočil na patě a vyrazil nahoru do schodů. O chvíli později
seběhl zase dolů, pak se rozběhl nahoru a pokračoval v běhání, nahoru
dolů, nahoru dolů, a volal: „Nepospíchejte!“*

Ta samá slova adresoval nám i svým agentům.³

Podle Otty to byl právě nacista, kdo byl vyvedený z míry. Pobíhal nahoru dolů jako šílený, zatímco on s ostatními zůstali v klidu. Otto rozpoznal v Silberbauerově instinktivní reakci na svou důstojnickou hodnost německý vojenský kult poslušnosti, ale možná podcenil Silberbauerův automatický, reflexivní rasismus. Otto o mnoho let později pravil: „Možná by nás ušetřil [Silberbauer], kdyby byl sám.“⁴

To nebylo příliš pravděpodobné. Poté, co odvedl zajatce k nákladáku, který je měl odvézt na ústředí gestapa k výslechu, se vrátil do budovy a podal si jednu z pracovnic v kanceláři, Miep Giesovou. Patrně ji nezatkl proto, že pocházela stejně jako on z Rakouska, ale neopomněl jí vyčinit: „To se nestydíte pomáhat židovské svoloči?“⁵

Karl Silberbauer bude později tvrdit, že se teprve po letech z novin dozvěděl, že mezi deseti lidmi, které ten den zatkl, byla patnáctiletá Anne Franková. Když ho v roce 1963 vypátral investigativní novinář, Silberbauer řekl:

*„Lidé, které jsem odvezl z úkrytu, na mě neučinili zvláštní dojem. Bylo
by něco jiného, kdyby se jednalo o generála de Gaulla, významného člena*

odboje nebo o někoho podobného. Na něco takového se nezapomíná. Kdybych nebyl tou dobou poblíž, vzal by telefon kolega... Nikdy bych se s tou Anne Frankovou nesetkal. Pamatuju, že jsem se chystal jít se najít. A vzhledem k tomu, že celý ten případ nabral po válce obřích rozměrů, zůstalo na mně, abych si poradil s následky... Zajímalo by mě, kdo za tím vším vězí. Patrně ten Wiesenthal nebo někdo z ministerstva, kdo se snaží vetřít do přízně Židů.“⁶

Odpornější, víc emocionálně sžíravou odpověď si dokáže člověk stěží představit. Silberbauer tou dobou věděl, že „ta Anne Franková“, kterou 4. srpna 1944 zatkl, zemřela hlady a na tyfus v koncentračním táboře Bergen-Belsen. Jako by nezáleželo na mrtvém dítěti – jako by byla její smrt náhodná, ne opravdová, a její utrpení naprosto bezvýznamné –, a pouze na tom, že on sám se stal obětí. Zvláštní, že demaskovaní tyraní se vždycky utápějí v sebelítosti.

Deník Anne Frankové

Deník Anne Frankové je jedna z nejhrůznějších knih, pokud ji budeme číst jako to, čím ve skutečnosti je – popis každodenního života třináctileté dívky, jež se schovává během strašlivé okupace svého města nacisty. Anne Franková zachytila všechny podrobnosti více než dvou klaustrofobických let, které strávila se svou rodinou v přístavku u otcovy firmy v očekávání, kdy je dopadnou nacističtí lovci.

Věděla, že se kolem nich plíží. Stejně jako ostatních sedm lidí, s nimiž se dělila o přístavek, žila v neustálém strachu, o hladu, pronásledována nočními můrami o únosu, nad hlavou bezprostřední hrozbu odhalení a smrti. Není první, kdo něco takového zažil, ale patrně je jedna z prvních, kdo o tom psal v reálném čase. Mistrovská díla o holokaustu – *Noc Elieho Wiesela* a *Je-li toto člověk* Prima Leviho – byla všechna sepsána v retrospektivě lidmi, kteří přežili. Ale Anne Franková nepřežila.

A právě to je na čtení jejího deníku tak strašlivé. Od začátku známe konec, na rozdíl od Anne.

Anne Franková dostala diář jako dárek k třináctým narozeninám 12. června 1942. O necelý měsíc později, 6. července,

odešla její rodina do úkrytu poté, co její šestnáctiletá sestra Margot obdržela předvolání, aby se hlásila na *Arbeitseinsatz*, povinné pracovní nasazení v Německu. Otto Frank už tehdy tušil, že se pod eufemismem „pracovní nasazení“ skrývá otrocká dřina.

Anne toužila po důvěrné společnosti, tak si vymyslela kamarádku Kitty, na kterou se obracela s naprostou a úplnou upřímností. Psala do svého deníku o naději, o záhadách ženského těla a o vášnivé pubertální lásce k sedmnáctiletému chlapci, jehož rodina sdílela přístavek s Frankovými. Anne byla ještě dítě, vystřihovala si obrázky filmových hvězd a členů královské rodiny a lepila si je na stěnu ve své ložnici. Narodila se sice v Německu v Hamburku, ale do Nizozemska přicestovala v šesti letech a jejím hlavním jazykem byla nizozemština, v níž si také vedla deník. Chtěla se stát spisovatelkou. Snila o budoucnosti, až bude slavná. Pro čtenáře je to otřesné, protože víme, že ji žádná budoucnost nečeká.

Svět, v němž Anne žije, je nám cizí. Rodina v červenci 1943 zaznamenala, že Anne potřebuje brýle. Miep Giesová, jedna z pomocníků, se nabídla, že ji vezme k očnímu lékaři, ale Anne děsila představa, že by měla vyjít na ulici. Když si oblékala kabát, rodina zjistila, že z něj vyrostla, a její bledost by ji snadno prozradila jako Židovku, která se schovává. V srpnu 1944 to bylo dvacet pět měsíců, co vyšla naposledy ven.

Otevřená okna by mohla sousedům prozradit, že je přístavek obydlený. Když se chtěla čtrnáctiletá Anne nadýchat čerstvého vzduchu, musela se předklonit a vdechovat nepatrný závan pronikající okenním parapetem. Ve svém deníku píše, že jsou namačkání v malých místnostech, což je neuvěřitelně klaustrofobické, a ticho, které musejí zachovávat, ještě zvyšuje všudypřítomný strach. Chodí nahoru dolů po schodech a připadá si

jako zvířátko v kleci. Jediným řešením je spát, a dokonce i spánek ruší strach.¹

Vždycky se však vzpomene. Vypráví „Kitty“, že nad strachem a osamělostí se dá zvítězit tak, že člověk vyhledává samotu v přírodě a komunikuje s bohem. Když sedí u okna přístavku a dívá se na bledou oblohu, daří se jí na okamžik zapomenout na to, že nemůže přístavek opustit. Jak je možné, že překypuje energií, že je tak pozitivní a plná života uprostřed strašlivého útisku?

Ke konci deníku se Anne zmiňuje o obzvláště děsivé noci, když se do skladiště vloupali zloději a kdosi, patrně policie, bouchal na knihovnu zakrývající vchod do tajného přístavku. Anne vypráví Kitty, že si myslela, že ji zabijí. Když přežila noc, jako první si slíbila, že se bude věnovat věcem, které miluje: Nizozemsku, nizozemštině a psaní. A neustane, dokud nedosáhne svého cíle.²

To je na dospívající dívku, které táhne teprve na patnáct, výjimečné prohlášení. Poslední záznam v deníku Anne Frankové je datovaný 1. srpna, tři dny předtím, než byli Anne, její rodina a ostatní v úkrytu zatčeni. Z koncentračního tábora se vrátil jako jediný z osmi obyvatel přístavku Otto Frank.

Když byli na konci války osvobozeni, nedokázalo mnoho těch, kteří přežili, sdělit svou zkušenost slovy. Autorovi Elieimu Wieselovi trvalo deset let, než byl schopen napsat *Noc*. Ptal se: „Jak může někdo rehabilitovat a přetransformovat slova zneužitá a zvráceně překroucená nepřitelem? *Hlad-žízeň-strach-transport-selekcce-ohněň-komín*. Všechna tato slova mají vlastní význam, ale v oněch dobách znamenala něco jiného.“ Jak může člověk psát, aniž by uzurpoval a znesvětil otrěsné utrpení v onom „vyšinutém a ledovém světě, kde být nelidský znamenalo být lidský, kam přišli disciplinovaní, vzdělaní muži v uniformách zabíjet?“³

Když Primo Levi předložil svou knihu *Je-li toto člověk* v roce 1947 v Turíně nakladatelství Einaudi, odmítli ji jak Cesare Pavese, tou dobou nesmírně známý, tak i Natalia Ginzburgová, jejíhož manžela zavraždili nacisté v Římě. Levi zkusil mnoho dalších nakladatelů a všichni jeho knihu zavrhli. Je na ni příliš brzy, tvrdili. „Italové mají jiné starosti... než čtení o německých vyhlazovacích táborech. Italové chtějí říct: Je po všem. *Basta!* Těchhle hrůz už bylo víc než dost!“⁴

Divadelní hra „The Diary of Anne Frank“ („Deník Anne Frankové“) a později film staví na vyvrcholení Annina komentáře na posledních stránkách deníku:

Je skutečně div, že jsem neodhodila všechny své ideály, protože se zdají být absurdní a neuskutečnitelné. Přesto se jich však držím, protože navzdory všemu stále věřím, že lidé jsou ve své podstatě dobří.⁵

Lidé se nedokázali postavit tváří v tvář tomu, co se dělo: vraždění v průmyslovém měřítku, masovým hrobům vymazávajícím veškeré osobní vzpomínky na mrtvé. Jak ve hře, tak i ve filmu se nemluví o Němcích, ale o nacistech, a židovská zkušenost se zmírňuje. Například byly eliminovány zmínky o Jom kipur (dnu smíření). Překladatel německého vydání deníku, které vyšlo v roce 1950, zamlžuje „všechny nepřátelsky naladěné zmínky o Němcích a němčině“ s vysvětlením, že kniha, která má vyjít na německém trhu, nemůže urážet Němce.⁶

Deník na nás však působí jako živoucí dokument. Jeho vnímání se mění podle toho, co známe, nebo čemu jsme ochotni čelit. Na počátku šedesátých let minulého století začaly knihy, filmy, muzea a pomníky připomínat holokaust. Lidé byli konečně připraveni postavit se šílenství nacismu a byli svolní

k přezkoumání pragmatické lhostejnosti vůči násilí, kvůli níž se fašismus rozšířil jako vir.

Lépe pochopitelná nám přijde Annina poznámka ke konci deníku:

„Lidé v sobě mají prostě nutkání zabít, vraždit a běsnit, a dokud neprovdělá celé lidstvo bez výjimky velkou změnu, povede dál války.“⁷

Možná si říkáte, k čemu je dobré pátrat po člověku, jenž zradil Anne Frankovou ve válce, která se odehrála před tolika lety. Odpověď je prostá. Téměř osm desetiletí od konce války jsme nabyli dojmu, že není zapotřebí cokoliv podnikat, protože si stejně jako tenkrát Nizozemci myslíme, že se něco takového nemůže stát. Zdá se, že současná společnost stále víc podléhá ideologické kontroverznosti a vábení autoritářství a zapomíná na důležitou pravdu: začínající fašismus metastazuje, když mu dovolíte, aby nekontrolovaně bujel.

Svět Anne Frankové je toho jasným příkladem. Co jsou skutečné nástroje války? Ne pouze fyzická, ale i řečnická síla. Americký úřad strategických služeb se pokusil určit, jak přišel Adolf Hitler k moci, a zveřejnil v roce 1943 zprávu vysvětlující jeho strategii. „Nikdy nepřipusíte chybu nebo omyl, nikdy na sebe neberte vinu, soustřeďte se vždy pouze na jednoho nepřítele, obviňte ho ze všeho špatného, využijte každou příležitost k vyvolání politické smrti.“⁸ Nebude trvat dlouho a běžnými a přijatelnými prostředky moci se stane nadsázka, extremismus, očerňování a pomluvy.

Abychom pochopili, jak se během okupace změnilo město jako Amsterdam, musí nám být jasné, že v něm žili jak lidé, kteří podporovali nacisty, ať už z oportunismu, sebeklamy,

prodejnosti nebo ze zbabělosti, tak i lidé, kteří se jim postavili na odpor, a většina se jen snažila nevyčínat z řady.

Co se stane, když lidé nemohou věřit institucím, které je mají chránit? Co se stane, když se rozpadnou základní zákony ustanovující a chránící slušné chování? Nizozemsko v roce 1940 se podobalo Petriho misce, v níž bylo vidět, jak reagují lidé vychovaní ve svobodě na katastrofu číhající za vlastními dveřmi. Takle otázka je aktuální i v dnešní době.

Tým Cold Case

Kancelář týmu Cold Case se nachází na severním okraji města, což znamená, že musíte nastoupit u hlavního amsterdamského nádraží na přívoz, který vás převezde přes vodní plochu IJ spojující centrum města a Amsterdam-Noord. Nádraží s jeho dvěma věžemi s hodinami, věžičkami a goticko-renesanční fasádou byste si snadno spletli s královským palácem, dokud nevstoupíte dovnitř a nespátříte obchody, restaurace, železniční koleje, vstupy do metra a doky přívozů. Když jím dneska projdete a nastoupíte do lodi na řece Amstel, s cestujícími opírajícími se o kola, zmocní se vás téměř surreální pocit, protože z toho ze všeho vyzařuje lákavá svoboda. Ale není nic těžkého představit si, jak tou velkou budovou pochoduje přehlídkovým krokem wehrmacht nebo jak na náměstí před ní pohání vojáci s obušky muže, ženy a děti, pohled, který ničil Anne Frankovou, když vykukovala úzkou škvírou v závěsech v přední kanceláři na Prinsengrachtu 263.

Ukázalo se, že kancelář týmu je v nové rezidenční oblasti, v rozlehlém prostoru rozděleném na sekce pro vyšetřovatele, výzkumníky a administrativní pracovníky. Dozvěděla jsem se, že

v lednu 2019 sídlilo v kanceláři třiadvacet lidí, kteří měli „operační místnost“, časové rozpisy na stěnách a vysoce zabezpečený přístup. Nechyběla ani zvukotěsná buňka, v níž se mohli v soukromí radit čtyři lidé.

Jednu stěnu zaplňovaly fotografie nacistické hierarchie, jejich nizozemských kolaborantů z SD a informátorů zvaných V-Männer (V-muži) a V-Frauen (V-ženy), (V znamená *vertrouuens* neboli důvěra), kteří hráli roli při pronásledování Židů. Pod touto fotogalerií stál malý třírozměrný model Prinsengrachtu 263 s přístavkem v zadní části.

Na protější stěně visely fotografie obyvatel tajného přístavku: rodiny Frankových, rodiny van Pelsových a Fritze Pfeffera, společně s fotografiemi pomocníků: Johannese Kleimana, Victora Kuglera, Bep Voskuijlové a Miep a Jana Giesových. Stěny v operační místnosti pokrývaly mapy válečného Amsterdamu a časová osa s fotografiemi a výstřižky souvisejícími s důležitými událostmi kolem zrahy.

Velkou část další stěny zakrýval přes tři tisíce čtverečních centimetrů velký letecký snímek kanálu Prinsengracht zachycený 3. srpna 1944 letadlem anglické RAF. Snímek vznikl pouhých dvanáct hodin před zatčením obyvatel přístavku. Je na něm jasně vidět kancelář Otty Franka, skladiště a přístavek za ním. Lidé, kteří se tam schovávali, jsou stále uvnitř. Netuší, že prožívají poslední noc takzvané svobody. Thijs mi pověděl, že při pohledu na onu mapu měl tým zvláštní pocit napojení na lidi ve skrýši, jako by se zastavil čas.

Thijsův partner, Pieter van Twisk, oplývá urputností typickou pro všechny knihomoly, která musí pramenit z jejich důkladnosti a posedlosti detailem. Můžete si být jistí, že všechny závěry, k nimž došel, jsou podloženy důkazy. Pieter podobně jako Thijs

zjistil, že pátrání týmu Cold Case nabralo mnohem osobnější rysy, než původně čekali. V počátečních fázích projektu pátral v archivech města Groningen po informacích o nizozemském kolaborantovi Pieteru Schaapovi. Schaap pořádal ke konci války v Groningenu hon na vůdce hnutí odporu Schalkena. Pieterovi znělo jméno Schalken vzdáleně povědomé.

Nakonec objevil v groningenském archivu dokument se seznamem uznávaných členů odboje. Dokument potvrdil, že Schalken byl jeden z vůdců národních bojových jednotek (*Landelijke Knokploegen*, KP), bojové odnože hnutí odporu. A také naznačoval, že se Schalken schovával v domě Pieterových prarodičů. Pieter o tom už slyšel v rodině povídat, ale nikdy tu historku nebral vážně.

V dokumentu, který objevil, stálo jméno jeho dědečka Pietera van Twiska, po němž ho pojmenovali, společně s textem dole na stránce:

Bylo to riskantní a proč? Ano, protože po dobu jeho působení v hnutí odporu byl kontaktní adresou pro KP, OD, LO atd. V jeho rodinném domě našlo přístřeší několik významných členů odboje, včetně Schalkena. Vjše uvedené osoby hledala SD. Předtím napomáhal s ukrýváním zbraní.¹

Schalkena nikdy nechtyli a Pieterovi prarodiče nebyli zatčeni. Pieter si pamatuje, jak mu strýc, za války mladý kluk, vyprávěl, že k Schalkenovi vzhlížel. Schalken jednou během nacistického zátahu vyšel klidně z domu, zastavil se, zapálil si cigaretu a velice uvolněně nasedl na kolo a odjel. Nikdo z nacistických důstojníků nepojal podezření, že právě on je člověk, kterého hledají.

V Nizozemsku je očividně těžké najít rodinu, která by neměla historku vázající se na válku.

Během desetiletí po válce se stalo populárním vyprávění, že většina Nizozemců byla proti nacistům a spousta lidí pracovala aktivně v odboji nebo ho alespoň podporovala. Tohoto vyprávění se v poválečném období držela většina evropských zemí, ale skutečnost byla méně monochromní. Pieter si myslí, že v posledních třiceti letech nabral obraz o Nizozemcích a holokaustu jemnější odstíny, nejprve mezi historiky a nyní také mezi částí neodborné veřejnosti.

V jeho vlasti se narodil Baruch Spinoza, liberální filozof, a ta země má dlouhou tradici tolerance, jež přivedla spousta Židů k tomu, aby v ní hledali útočiště poté, co převzal v roce 1933 moc Hitler. V porovnání s mnoha ostatními evropskými zeměmi v ní panoval jen mírný antisemitismus. Přesto poslalo Nizozemsko na smrt do vyhlazovacích táborů na východě víc Židů než jakákoliv jiná země v západní Evropě. Ze 140 000 Židů žijících v Nizozemsku jich bylo 107 000 deportováno a vrátilo se pouze 5 500.

Pieter vysvětlil, že jedním z motivů, které ho vedly k tomu, aby se připojil k projektu, byla potřeba pochopit, proč byla ta čísla v Nizozemsku tak vysoká. Je rasismus něco jako patogen v lidské psychice a jisté okolnosti ho můžou aktivovat? Vulgárnost nacistické a antisemitské propagandy je jasně vidět v Muzeu odboje (*Verzetmuseum*) v Amsterdamu. Najdete tam plakáty zobrazující vraždící „židovské bolševiky“ rozkročené nad mrtvými těly, zakrvácený krucifix na podlaze, groteskní karikatury chamtivých Židů v buřinkách a v oblecích a Židy jako děsivé nelidské kulturní parazity. Kdo mohl takové propagandě věřit? Pieter doufal, že mu studium společnosti, v níž Anne Franková žila, pomůže pochopit, co se stalo, což je podle něj jediný způsob, jak zajistit, aby se to už nikdy neopakovalo.

Poté, co se Thijs a Pieter rozhodli, že zahájí vyšetřování toho, co vedlo k zátahu v přístavku, začali shánět z nejrůznějších zdrojů finanční podporu, včetně crowdsourcingu*, města Amsterdam, soukromých investorů, stejně jako nakladatelů. Začali sestavovat tým nizozemských vyšetřovatelů, historiků a výzkumníků. K němu patřil Luc Gerrits, bývalý detektiv z oddělení vražd, Leo Simais, vyšetřovatel závažných trestných činů a vedoucí oddělení nevyřešených případů a pohřešovaných osob nizozemské národní policie, několik detektivů v důchodu a jeden vyšetřovatel z nizozemské všeobecné zpravodajské a bezpečnostní služby (AIVD).

Při první schůzce týmu 30. června 2016 představil Leo takzvanou metodu FOT, Feet on the table: s nohama na stole mluvíte, spontánně diskutujete, hledáte řešení a analyzujete. Čím začít? Leo se nemohl vyjádřit jasněji – podezřelým telefonátem, v němž zrádce SD oznámil, že se ve skladu na Prinsengrachtu 263 schovávají Židé. Jak moc je pravděpodobné, že se tenhle telefonát skutečně odehrál? Zbyly v Amsterdamu v roce 1944 nějaké veřejné telefonní budky? Nebyly všechny měděné telefonní linky použity na zbraňové vybavení? Znala telefonní číslo SP široká veřejnost? A tak dále.

Hned v tomto přípravném stadiu vyšetřování vyšlo rychle najevo, že amsterdamské policejní síly hrály během nacistické okupace spornou roli. Jako každý oficiální orgán v Nizozemsku musela policie během okupace s nacisty do jisté míry spolupracovat, ale jak se zdálo, řada policistů zašla v napomáhání nacistům dál, než bylo nezbytně nutné.

* Crowdsourcing, neboli „moudrost davů“ je označení pro způsob dělby práce, při které se úkol obvykle vykonávaný zaměstnanci v rámci outsourcingu zadá blíže nespecifikované skupině lidí jako všeobecná výzva. [pozn. redakce]

Thijs tudíž navrhl, že bude dobré přibrat do týmu nezávislého člověka zvenčí, někoho, kdo není Nizozemec. Požádal Luca, jestli by nemohl najít agenta FBI, který by nevyřešený případ vedl. Zrada je neforezní trestný čin, protože neexistují fyzické stopy, a pokud se chce tým Cold Case pohnout dopředu, bude muset používat při získávání informací nejmodernější metody. Leo se obrátil na Hanse Smita, vedoucího tajného oddělení národní policie, který absolvoval výcvik u FBI. Smit navrhl, aby Thijs zavolal jednomu starému kolegovi z tajné jednotky FBI, jenž odešel nedávno do důchodu. „To je přesně chlap, jakého hledáte,“ prohlásil Smit. „Jmenuje se Vince Pankoke.“

Vince žil na Floridě a Thijs s Pietrem se s ním zanedlouho spojili přes Skype. Laskavý a očividně vysoce profesionální vyšetřovatel na ně udělal velký dojem a potěšilo je, že ho jejich projekt zaujal. Vince pracoval osm let jako policista a potom dvacet sedm let jako zvláštní agent FBI a věnoval se v utajení ostře sledovaným případům kolumbijských překupníků drog. Pracoval také na případu Sky Capital, jehož výkonný ředitel Ross Mandell připomínal fiktivní postavu Gordona Gekka z filmu *Wall Street*. Když Vince potkáte, vůbec by vás nenapadlo, že má za sebou takovou minulost. Pořád vypadá, jako by pracoval v utajení, mírný anonymní muž v košili ve stylu *guayabera*. Názor změníte až poté, co zjistíte, že miluje nebezpečné motocyklové závody a touží po nových výzvěch.

Vincent má přívětivou povahu a hovoří otevřeně o své rodině a německém dědictví. Jeho otec bojoval za druhé světové války v americké armádě. Vyprávěl mu historky z války, a přestože byl Vincent ještě dítě, už tenkrát ho napadlo, že vojáci, na které otec střílel, mohli být jeho příbuzní. Vince očividně věří ve zlo a dost ho zažil. Ruský spisovatel Alexandr Solženicyn

krátce poté, co se vrátil z gulagu, řekl, že svět má pro zlo míru tolerance a zlo bude na světě vždycky existovat. Když se však míra tolerance překročí, popraská morálnost a lidské bytosti jsou schopné úplně všeho.

Jak je možné, uvažoval Vince nahlas, že se německá kultura – kultivovaná, pokroková, demokratická – podrobila totalitní diktatuře, rozložila se a sešla z cesty natolik, že rozpoutala válku, v níž nakonec zemřelo 75 000 000 lidí, na straně Spojenců i Osy, civilisté i vojáci? Vincent ze zkušenosti práce v utajení pro FBI věděl, že jeden prvek je vždycky přítomný: někdo vydělává peníze. Němečtí průmyslníci Hitlera od roku 1933 finančně podporovali, z války vytěžily Bayer, BMW, Krupp, Daimler a IG Farben a vyšly z ní bohatší než na počátku. Vince chápal, že byrokratická důmyslnost, kterou Němci v okupovaném Nizozemsku nastolili za účelem odstranění Židů ze země, pouze odpovídala prohnanosti, s jakou rabovali židovský majetek.

Vince se podobně jako téměř každý Američan dozvěděl o Anne Frankové ve škole. Už jako úspěšný vyšetřovatel navštívil Dům Anne Frankové – a ohromilo ho, že otázka „Kdo zradil Anne Frankovou?“ nebyla nikdy jednoznačně zodpovězena. Prohlásil, že nadevšechno miluje výzvy, a okamžitě se připojil k vyšetřovacímu týmu Cold Case. Když už v něm však nějakou dobu pracoval, začaly ho přepadat pochybnosti, kdy si říkal, do čeho se to pustil. Případ byl přes sedmdesát pět let starý, většina bezprostředních svědků byla mrtvá a vyskytla se i spousta jiných komplikací. „Nemohli jsme si vybrat obtížnější okolnost,“ konstatoval. Přesto se nedokázal zbavit pocitu, že právě tohle potřebuje dělat. Jeden z jeho prvních kroků bylo vybudování týmu odborníků na válečné policejní záležitosti, na historii Amsterdamu, na kolaboranty, na plenící německé fašisty a na odboj.

Monique Koemansová, která pracuje jako kriminální analytička pro nizozemskou vládu, se k týmu připojila v říjnu 2018. Kromě toho, že má titul Ph.D. v oboru kriminologie, studovala také historii. Když našla ve svých e-mailech pozvánku, aby se přidala k týmu Cold Case, bez zaváhání přijala. Příležitost účastnit se projektu, který vyžaduje nejenom její schopnosti kriminologa, ale i dějepisné znalosti, se jí naskytne jen zřídka. Požádala v práci o roční dovolenou.

Monique četla *Deník Anne Frankové* v mládí víc než dvacetkrát a na začátku své novinářské kariéry o Anne Frankové napsala. *Ten případ zrady je sice starý, řekla, ale zastávám názor, že přítomnost jde vždycky ruku v ruce s minulostí.*

Alespoň v Amsterdamu jsou pozůstatky války přítomné všude v ulicích – po cestě do práce dřív míjela redakci *Het Parool*, národních novin, které začaly vycházet v roce 1941 jako noviny odboje. V Haagu, kde teď žije, jsou prý jizvy po válce hluboké. Když chodí přes *Bezuidenhout*, čtvrtí, kde bydleli její prarodiče a kde její babička jen taktak přežila devastující bombardování, prochází kolem domu, v němž se schovával její dědeček, když pracoval pro odbojové noviny. Její bývalý soused je synem ženy, která přežila holokaust. Soused jí vyprávěl, jak Němci nechali na konci války stát uprostřed lesa vlak plný vězňů z koncentračního tábora Bergen-Belsen. Mezi těmi vězni byly jeho matka a babička. Podařilo se jim přežít díky tomu, že do té doby, než je konečně našli Spojenci, jedly lesní plody. Pro jeho matku znamenalo správné načasování odjezdu z Bergen-Belsenu to, že přežila válku. Anne a Margot, které drželi ve stejném koncentračním táboře, nepřežily.

Několik dalších mladých historiček – Christine Hosteová, Circe de Bruinová a Anna Foulidisová – pátralo pilně

v městských archivech, včetně NIOD, Institutu pro studium válečné genocidy a holokaustu, a v Stadsarchief Amsterdam. Prošly tisíce složek, psaly poznámky a zprávy, domlouvaly schůzky a připravovaly rozhovory. Když jsem se zeptala, jak na ně bádání o holokaustu zapůsobilo, řekly, že vstupovat do minulosti pro ně bylo bolestivé, ale aspoň se zabývaly Nizozemskem, například internačním táborem Westerbork (nyní muzeum), kde dělaly rozhovor s ředitelem. Christine dodala, že si nemyslí, že by zvládla tábory v Německu a Polsku.

Thijs pozval svého kamaráda Jeana Hellwiga, hostujícího profesora veřejné historie na Amsterdamské univerzitě, aby se připojil k týmu jako vedoucí projektu. Navázal tím přirozeně na svůj dřívější projekt *Warlovechild*, který sbíral příběhy, filmy a fotografie týkající se dětí nizozemských vojáků, opuštěných po koloniální válce v Indonésii mezi lety 1945–1949.* „Na vlastní oči jsem viděl, jak velký ozdravný potenciál má hledání historické pravdy,“ řekl. Jean potom přibral jedenáct studentů, aby pomáhali s výzkumem, a umožnil jim dokončit v týmu Cold Case univerzitní praxi.

Poslední přírůstek do týmu byl Brendan Rook, detektiv, který sloužil jako důstojník u pěchoty australské armády a strávil přes deset let u mezinárodního trestního soudu v Haagu, kde vyšetřoval válečné zločiny, zločiny proti lidskosti a genocidy po

* Do Indonésie vyslali 130 000 mladých Nizozemců, aby získali zpátky kolonii, a o mnoha krutostech, k nimž v té době došlo, se stále mlčí. Vojáci po prohrané koloniální válce ustoupili a zanechali za sebou opuštěné děti bez otců, kterými místní opovrhovali, protože děti byly napůl Nizozemci a napůl Indonésané. Historie koloniální války se zviditelnila, když se Jean sešel s některými z těchto dětí, nyní šedesátníky, a mluvil i s jejich dlouho ztracenými otci a příbuznými. Také on je napůl Nizozemec, napůl Indonésan, i když z pozdější generace.

celém světě. Když byl Vince ještě u FBI, spolupracoval úzce s nizozemskou národní policií a jeden z jeho hlavních tehdejších kontaktů ho představil Lucu Gerritsovi. Vince se zmínil Lucovi o tom, že potřebuje někoho, s kým by mohl konzultovat své nápady, kolegu vyšetřovatele schopného vyčlenit fakta, která by mohla vést k objasnění trestného činu, člověka, jenž by na ně dokázal zaměřit pozornost. Luc se seznámil v Haagu s Brendanem a poté, co se dozvěděl, čím se jako vyšetřovatel zabývá, mu pověděl o týmu Cold Case. Brendan projevil obrovský zájem a požádal v práci o služební volno, aby se mohl k týmu připojit.

Vince a Brendan jsou laskavé duše. Dívají se na věci stejně jedinečným způsobem. Zatímco Dům Anne Frankové je muzeum, před nímž stojí ve frontě stovky návštěvníků, pro ně to bylo místo činu. Představovali si události 4. srpna 1944 a kde k nim onoho smutného rána došlo.

Brendan řekl, že pokaždé, když navštíví místo činu, odhalí nové detaily. Když dneska stojí před dotyčnou budovou, dívá se na její čtyři podlaží, na její přední podkroví a na okna, je si jedním jistý: profesionální policista by se určitě dovítí, že vzadu existuje přístavek, a netrvalo by mu dlouho, než by odhalil tajný vchod.

Zainteresované strany

Vince zaujímal ve stále složitějším vyšetřování nevyřešeného případu postavení člověka zvenčí, pozorovatele, jenž se díval jakoby z větší dálky a snažil se přijít na kloub věcem, které byly Nizozemcům nad slunce jasnější. Výhodou bylo, že zůstával klidný tváří v tvář vývoji přivádějícímu ostatní k šílenství. První šok způsobila skupině míra rozhořčení mezi různými stranami zainteresovanými na odkazu Anne Frankové.

Thijs popisuje první schůzku, kterou měli s Pieterem s mužem, o němž mluvil jako „ze světa Anne Frankové,“ a to s Janem van Kootenem, bývalým vedoucím vzdělávání a prezentace (1983–2004) v Domě Anne Frankové.¹ Thijs van Kootena požádal, jestli by se mohli setkat, aby probrali organizace zaměřené na příběh Frankových. Chtěl zjistit, jak tyto různé skupiny fungují a jak spolupracují.

V pátek 4. března 2016 navštívili Thijs a Pieter kancelář Národního výboru čtvrtého a pátého května, nizozemské organizace zodpovídající za každoroční oslavy Dne příměří a Dne osvobození. van Kooten, současný ředitel, seděl za velkým psacím stolem a vypadal poněkud hrozivě. Thijs a Pieter měli malinko strach, protože to byl jejich první oficiální rozhovor, při němž museli vysvětlit svůj

nápad: vyšetřování „zrady Anne Frankové“ (jak se lidově říkalo). Jejich první otázka byla opatrná: *Co potřebujeme na začátku vědět?*

Van Kooten vytáhl rychle ze zásuvky čistý list papíru a zvýrazňovač. Chvilí se na papír zadíval, potom začal kreslit kolečka a čáry. Mluvil potichu, ale rozhodně. Thijs s Pieterem vycítili, že zná důvěrně svět, o kterém mluví, a volí svá slova obezřetně – velice obezřetně. Náskres byl čím dál tím komplikovanější a bylo jasné, že svět, do něhož vstupují, se špatně vysvětluje. Podstata spočívala v následujícím.

Existují tři verze deníku Anne Frankové:

A. *Původní deník.*

B. *Deník, který Anne přepsala během posledních měsíců před zátahem v přístavku. (Nizozemský ministr vzdělávání, umění a vědy ve vysílání na Radio Oranje 28. března 1944 obyvatelstvu doporučil uchovávat deníky, aby se staly kronikou toho, čím si národ prošel a co přežil. Anne přepsala deník se ctižádostivým úmyslem, že bude zveřejněn.)²*

C. *Přepsaný deník s úpravami provedenými Otto Frankem (nebo provedenými pod jeho dohledem). To je verze, která vyšla po celém světě.*

Ve světě existují dvě nadace Anne Frankové, obě založené Ottou Frankem:

1. *Anne Frank House (AFH)/Anne Frank Stichting (Nadace)*

v Amsterdamu: Původně ji založil v roce 1957 Otto Frank, aby zachránil dům a přístavek na Prinsengrachtu 263 před demolicí. Hlavním cílem nadace je řízení Domu Anne Frankové a propagace životního příběhu a ideálů Anne Frankové. Nadace připravuje výstavy, vzdělávací programy a publikace založené na Annině životě. Spravuje také sbírku Anne Frankové a otvírá „úkryt“ veřejnosti.

2. *Anne Frank Fonds (Fond AF) v Basileji ve Švýcarsku. Fondy Anne Frankové založil v roce 1963 Otto Frank, aby zajistil distribuci deníku své dcery a správu autorských práv rodiny Frankových.* Fondy Anne Frankové mají vzdělávací centrum ve Frankfurtu, podporují mnoho dobročinných organizací a jsou aktivní na poli knih, filmů a divadelních her.*

To je poměrně spravedlivé. Bude to však ještě zapeklitější. Verzi deníku A vlastní nizozemský stát. Verze B bývala vlastnictvím Domu Anne Frankové v Amsterdamu, ale nyní patří Fondům Anne Frankové v Basileji, a práva na fotografie patřila vždycky Basileji (včetně zobrazení textu). Verzi C vlastní také Fondy Anne Frankové v Basileji.

Obě organizace vedly značné množství soudních pří kvůli vlastnictví autorských práv. Takže ať už podnikáte cokoliv s jednou, bude to mít nevyhnutelně dopad i na druhou. To byla podstata náčrtku van Kootena.

V úplně počáteční fázi projektu popíjel Thijs čaj s přítelem a vysvětloval své záměry s vyšetřováním Cold Case. Přítel mu pověděl, že během jedné ze svých návštěv v luxusním hotelu La Colombe d'Or na jihu Francie narazil na člena správní rady Fondů Anne Frankové (Fond AF). (Hotel je vyhlášený díly Pabla Picassa, Henriho Matisse, Marca Chagalla a dalších známých umělců, která tam nechali viset na stěnách jako platbu v naturáliích za své pobyty.) Potom přítel slíbil, že až bude Thijs potřebovat, domluví mu s oním členem správní rady telefonický rozhovor. Thijs počkal, dokud neměl jistotu, že má na projekt dostatek finančních prostředků a může

* Nyní ve vedení Ottových synovců a neteří, včetně Buddyho a Stephena Eliasových (synů Ottovy sestry Leni).

v něm pokračovat. Když se telefonát konečně uskutečnil, člen rady Thijsovi sdělil, že není z projektu příliš nadšený, ale přesto o něm promluví s ostatními členy. To vedlo k pozvání na středu 28. září 2018 na schůzku do hlavního sídla Fondu AF, na niž dorazili Thijs, Pieter a Vince po hodinovém letu do Basileje.

Fondy sídlí poblíž starého centra Basileje v moderní a velice nenápadné kancelářské budově. Vnitřek je luxusní, ale ne zbytečně okázalý. Setkání se konalo v malé místnosti za přítomnosti pěti členů správní rady, včetně prezidenta Johna D. Goldsmitha, viceprezidenta Daniela Fürsta a sekretáře Yvese Kugelmana. Přes hodinu si bodře a přátelsky povídali a kolem stolu kolovaly sendviče. Každý se krátce představil a potom se Thijs, Pieter a Vince rozhovořili o svých plánech na bádání a o motivaci, které je k projektu vede. Vince si pamatuje, že Goldsmith se tvářil poněkud skepticky. Zeptal se, proč zahájili vyšetřování, a zda mají nějakou novou informaci, jež je k tomu přivedla.

Vince objasnil, že mají v úmyslu přezkoumat již známé informace, protože doufají, že se jim v nich podaří najít nová vodítka. Předchozí vyšetřování měla příliš úzký záběr. Nové metody a technologie by mohly přinést čerstvý náhled. Poté se členové správní rady začali tvářit méně skepticky. Panovala natolik přátelská a příjemná atmosféra, že se ve Vinceovi probudila naděje, že správní rada přislíbí spolupráci. Optimismus vzal za své v okamžiku, kdy se Yves Kugelmann zeptal, jestli už mají pro projekt název.

Thijs odpověděl, že pracovní titul zní: Deník nevyřešeného případu: Anne Franková. V místnosti se rázem rozhostilo zlověstné ticho. Jako první promluvil Kugelmann. Prohlásil, že opravdu nemůžou souhlasit. Proč zneužívat pro tenhle výzkum jméno Anne Frankové? Uvědomují si, že jméno Anne Franková je chráněné a Fond AF vlastní ochranná práva? Fond AF jim nedovolil použít